Norsk bokmål

Sammendrag

1. Tallene som ikke tåler stillhet – systemets usynliggjøring av barn med samisk tilhørighet i omsorgsinstitusjoner

Siss-Mari Solli, UiT
Monica Skrindo Sedahl, UiT

Sannhets- og forsoningskommisjonen konkluderte med at urfolks- og minoritetsperspektiver har vært mangelfulle i barnevernets arbeid. Selv om barnevernet ikke målbevisst ble brukt i fornorskningsprosessen, har barnevernet i praksis virket fornorskende. Lov- og regelverk skal bidra til å forhindre at dette skjer, og samiske barns rettigheter er derfor tydeliggjort blant annet i barnevernsloven. Sannhets- og forsoningskommisjonen pekte samtidig på at mangelfull gjennomføring av vedtatt politikk har skapt et implementeringsgap. Artikkelen undersøker hvor mange barn med samisk tilhørighet som er registrert i omsorgsinstitusjoner og hvordan ivaretakelsen av deres rettigheter og behov er institusjonalisert etter ny barnevernslov § 1-8. Undersøkelsen bygger på en kvantitativ spørreundersøkelse blant 13 omsorgsinstitusjoner i region Nord, der tolv institusjoner er representert i svarene, kvalitative intervjuer med Barne-ungdoms- og familieetaten (Bufetat) sin enhet for inntak og godkjenning, Nasjonalt samisk kompetansesenter (NASAK) og statsforvalteren i Troms og Finnmark, samt ett dybdeintervju med en institusjon. I tillegg gjennomgikk vi institusjonsplaner og Bufetat sin mal for søknad om institusjonsplass. Funnene viser at mangelfull registrering og avvikende tallgrunnlag bidrar til å usynliggjøre barn med samisk tilhørighet og svekker grunnlaget for målrettede tiltak. Ansvaret for å kartlegge samisk tilhørighet er fordelt mellom kommunal barnevernstjeneste, Bufetat og barnevernsinstitusjonene, uten at aktørene har en felles og systematisk praksis. Registrering blir ofte betinget av om barnet eller foreldrene selv fremhever den samiske tilhørigheten som viktig. Institusjonsplaner viser til generell kultursensitivitet, men inneholder få konkrete, institusjonaliserte rutiner for å ivareta rettighetene til barn med samisk tilhørighet. Planene er i liten grad endret etter iverksettelsen av ny barnevernslov. Det stilles ikke formelle krav om samisk språk- og kulturkompetanse ved ansettelse i barnevernsinstitusjoner.

Funnene aktualiserer Barne-, ungdoms- og familiedirektoratets (Bufdir) ansvar som fagdirektorat for barnevernet og som etatsstyrer for Bufetat. Bufdir har en sentral rolle i å utvikle nasjonale faglige rammer, veiledere og retningslinjer, mens Bufetat har ansvar for at institusjonstilbudet har forsvarlig kvalitet. Funnene tyder på at tydeligere nasjonale føringer, systematiske rutiner for kartlegging og dokumentasjon samt krav til samisk språk- og kulturkompetanse bør vurderes dersom rettighetene til barn med samisk tilhørighet reelt skal ivaretas. Utfordringen handler dermed ikke primært om mangel på rettigheter, men om utilstrekkelige ressurser, rutiner, kompetanse og styringsstrukturer for å realisere rettighetene i praksis.

2. Kommisjonens og majoritetsbefolkningens forståelser av forsoning

Eva Josefsen, UiT
Amalie Drage Habbestad, UiT
Else Grete Broderstad, UiT

Forsoning er et sentralt begrep i samfunnsdebatten om Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport og Stortingets behandling av denne. Allerede i Stortingets mandat til kommisjonen er forsoning en del av kommisjonens kortnavn, «Sannhets- og forsoningskommisjonen». Kommisjonens utredning skulle legge grunnlaget for forsoning mellom samer, kvener/skogfinner og majoritetsbefolkningen.

Spørsmålet som vi stiller i denne artikkelen er om det er et sammenfall mellom kommisjonens og majoritetsbefolkningens forståelse av forsoning, et spørsmål som drøftes i lys av perspektiver på forsoning som rettferdighet.

Artikkelen trekker opp ulike perspektiver på forsoning forstått som gjenopprettende rettferdighet, rettferdighet som anerkjennende eller positiv særbehandling, og systemendrende rettferdighet. Vi diskuterer hvilke perspektiver på forsoningsbegrepet som kommer til uttrykk i kommisjonens rapport på den ene siden, og blant majoritetsbefolkningen på den andre siden.

Vi finner at det er delvis sammenfall mellom forståelsene til Sannhets- og forsoningskommisjonen og majoritetsbefolkningen når det gjelder hva som kjennetegner et forsonet samfunn, gjennom vektleggingen av den symbolske dimensjonen som unnskyldning (og tilgivelse) innebærer. Derimot sammenfaller kommisjonens vektlegging av tillit og sannhet i liten grad med majoritetsbefolkningens forståelse. Det er imidlertid få spor av en tydelig definisjon av forsoningsbegrepet, eller en forståelse av forsoning som ulike aspekter av rettferdighet knyttet til et oppgjør med fornorskningspolitikken.

3. SAMISKSPRÅKLIGE LÆREMIDLER I LK20S-SKOLEN - En situasjonsbeskrivelse basert på lærernes erfaringer i grunnskolen

Kamil Øzerk, Universitetet i Oslo (UiO) & Sámi allaskuvla
Hege Merete Somby, Sámi allaskuvla

Dette kapitlet presenterer resultatene fra en spørreskjemaundersøkelse blant 123 samiskspråklige lærere om tilgangen til samiske læremidler etter innføringen av the Knowledge Promotion Reform – Sámi (LK20S) (Læreplanverket for Kunnskapsløftet Samisk, LK20S). Formålet var å undersøke lærernes erfaringer med trykte og digitale læremidler og deres forslag til forbedringer. Undersøkelsen omfatter lærere i samisk som første- og andrespråk samt lærere som underviser i andre skolefag på samisk. Tilgang til relevante samiskspråklige læremidler er avgjørende for å realisere elevenes rett til opplæring i og på samisk og for å fremme språklig likestilling, i tråd med Sannhets- og forsoningskommisjonens anbefalinger (SFK, 2023).

Bakgrunnen er den vedvarende mangelen på samiskspråklige læremidler, dokumentert i offentlige rapporter og evalueringer. Resultatene viser at situasjonen fortsatt er utilfredsstillende. I begynneropplæringen oppgir 37 prosent av lærerne at de har tilgang til egnede trykte læreverk utviklet i tråd med LK20S. Like mange utvikler egne ressurser for å kompensere for mangelen, mens nær en fjerdedel fortsatt bruker eldre læreverk. Tilgangen til digitale læremidler er enda svakere: Bare 20 prosent oppgir å ha tilgang til nettbaserte ressurser utviklet i tråd med LK20S, mens 80 prosent rapporterer mangelfull tilgang. For øvrige skolefag vurderer flertallet tilgangen til både trykte og digitale læremidler som utilstrekkelig. Situasjonen er særlig utfordrende i fag som undervises på samisk, og i samisk som andrespråk.

Lærerne prioriterer utvikling av nye læreverk i tråd med gjeldende læreplanverk framfor produksjon av tema- og arbeidshefter. De etterlyser også økonomisk støtte, frikjøp til læremiddelutvikling, bedre koordinering og større muligheter for oversettelse og tilpasning av norske læreverk. Studien konkluderer med at både kortsiktige og langsiktige tiltak er nødvendige for å sikre samiske elever relevante og kvalitativt gode læremidler.

4. Planleggere og samiske, kvenske og nordnorske fiskeres oppfatninger av rettferdighet i kystsoneplanleggingen

Sigrid Engen, Norsk institutt for naturforskning
Else Grete Broderstad, UiT Norges arktiske universitet
Jannike Falk-Andersson, Norsk institutt for naturforskning
Per Fauchald, UiT Norges arktiske universitet
Vera Helene Hausner, UiT Norges arktiske universitet

I mai 2021 gjennomførte vi en spørreundersøkelse om kystsoneplanleggeres og kommersielle fiskeres syn på rettferdighet i forvaltningen av lokale fiskerier i kystkommuner i Nord-Norge. Kommunal kystsoneplanlegging påvirker fiskeriene gjennom regulering av aktiviteter i kystsonen. Lokale fiskerier utfordres samtidig av synkende antall fiskere, redusert ilandføring, begrenset infrastruktur som ilandføringssteder og konflikter med industrielle fiskefartøy og oppdrett om ressurser og areal. Vi undersøkte oppfatninger om fordelings-, prosedyre- og anerkjennelsesrettferdighet blant 705 fiskere (samiske, kvenske og nordnorske) og 41 planleggere. Resultatene viser små forskjeller mellom fiskergruppene, men tydelige forskjeller mellom fiskerne og planleggerne. Planleggerne vurderte i stor grad at beslutninger om kystsonebruk ivaretar rettferdighetshensyn, mens mange fiskere opplevde det motsatte. Mange fiskere mente at beslutningene i liten grad anerkjenner kystfiskekulturens betydning eller tar i bruk deres kunnskap. Samiske fiskere rapporterte oftere enn andre at samiske spørsmål ikke blir tilstrekkelig anerkjent. I lys av Sannhets- og forsoningskommisjonens beskrivelse av sjøsamisk motstand mot norsk fiskeripolitikk, er dette funnet ikke overraskende. Som kommisjonen påpeker, spurte stadig flere samer seg om den negative fiskeripolitiske utviklingen hang sammen med deres etniske tilhørighet. Planleggerne mente at fiskere har gode muligheter til å påvirke beslutninger, og at prosessene preges av ansvarlighet og tillit. Mange fiskere var uenige, og vurderte både prosedyre- og fordelingsrettferdigheten som lav. Flere planleggere var usikre på om beslutninger om kystsonebruk påvirker lokale fiskerier negativt.

5. Hvordan journalistikken rammet inn Fosen: fortidens urett og framtidens konflikt

Eli Skogerbø, Universitetet i Oslo (UiO)
Roy Thowsen Krøvel, OsloMet – storbyuniversitetet
Inker-Anni Sara, Samisk høgskole
Gabriella Tjelta Hansen, Universitetet i Oslo (UiO)
Bineeth Kuriakose, OsloMet – storbyuniversitetet
Katerina Tsetsura, University of Oklahoma

Fosen aksjonene i 2023 ble organisert av Natur og Ungdom (NU) og NSR Nuorat (NSR-N), ungdomsorganisasjonen til Norske Samers Riksforbund (NSR), og samlet på det meste flere hundre aksjonister i Oslos gater. Demonstrasjonene var rettet mot den norske regjeringens manglende vilje til å følge opp høyesterettsdommen fra 2021 om at vindkraftverkene på Fosen brøt menneskerettighetene til reindriftssamene på Fosen. I denne artikkelen ser vi på mediedekningen av Fosensaken i perioden 2015–2024 i samiske og norske medier og spør: Hvordan ble Fosensaken rammet inn (fortolket og fortalt) i mediedekningen, og hvilke tolkningsrammer kan vi identifisere i mediedekningen? Vi analyserer 316 nyhets- og andre redaksjonelle artikler ved hjelp av rammeanalyse, og avdekker at ni ulike rammer er til stede i mediedekningen. To er dominerende, rettsstatskonfliktrammen, som handler om at staten bryter loven, og kolonial kontinuitet, som handler om at gammel urett mot samene videreføres. Vi kobler rammeanalysen med Van Gorps begrep om kulturpakker, og finner at Fosendekningen var organisert rundt to dypt forankrede norske fortellinger som til sammen framkommer i 60 prosent av 316 medieinnslag. Rettsstatsfortellingen handler om det norske rettssystemet og den moralske vurderingen av dette. Protestfortellingen viser den norske staten som autoriteten som definerer grensen mellom legitim og illegitim handling. Ingen av fortellingene setter det samiske folket, samisk territorium eller samiske politiske krav i sentrum for det moralske universet. Fosenkonflikten ble derfor fremstilt som en historie om hva den norske staten bør gjøre, vurdert etter norske institusjonelle normer. Vi finner også at Høyesterettsdommen om Fosen fra 2021 og Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport (2023) ble ankerfeste for journalistikkens omtale av tidligere urett, mens journalistikken i liten grad tar stilling til framtidig urett, som i pågående utbyggingskonflikter. Vi kaller dette «fortid/framtid-asymmetrien», som viser hvordan journalistikkens nøytralitetsnormer formet fosendekningen. Det var lettere å dekke fortidig urett enn framtidig konflikt.

6. Samiske tall – bakgrunn for samisk statistikk og kommentarer til faste tabeller fra SSB

Christian Sørlien Molstad, Statistisk sentralbyrå (SSB)

Denne artikkelen presenterer et utvalg av Statistisk sentralbyrås (SSB) mest sentrale statistikker om samiske forhold. Disse statistikkene er i stor grad, men ikke utelukkende, basert på Sametingets virkeområde for tilskudd til næringslivet, det såkalte STN-området. Sett i sammenheng gir de et innblikk, om enn begrenset, i samiske forhold i Norge.

Ved inngangen av 2026 bodde det 53 208 personer i STN-området. Området bærer preg av å være både tynt og spredt bebygd. Sett i forhold til resten av Nord-Norge nord for Saltfjellet er relativt sett flere sysselsatt i primærnæringer, industri og bygg og anlegg. Utdannings- og inntektsnivået er dessuten lavere. Flere av elevene på videregående nivå går yrkesfaglige programmer, og andelen med utdanning på høyskole- og universitetsnivå er lavere enn ellers i Nord-Norge nord for Saltfjellet.

Artikkelen presenterer også en sammenlignende analyse av befolkningsutviklingen i STN-området siden 1990 sammenlignet med andre områder i Nord-Norge nord for Saltfjellet. Siden begynnelsen av 90-tallet har befolkningstallet falt med 18,3 prosent i STN-området. Samtidig ser vi til dels stor variasjon på lokalt og regionalt nivå. Til dels preges utviklingen av lokale og regionale urbaniseringsprosesser. Både i og utenfor STN-området ser man en tendens til at tettsteder vokser eller har et noenlunde stabilt folketall, mens befolkningen i spredtbebygde strøk går tilbake. I flere kystkommuner ser man derimot en mer generell befolkningsnedgang, både i spredt- og tettbebygde områder. Det er naturlig å tilskrive denne utviklingen endringer i fiskerinæringen, som har ført til folketap i mange fiskevær.

Statistikk relatert til samisk språk følger ikke STN-inndelingen. I artikkelen presenteres tall på tre nivåer: barnehage, grunnskole og videregående nivå, samt for selvregistrert kompetanse i samiske språk i folkeregisteret. Vi ser blant annet at nordsamisk er vanligst, både som første- eller andrespråk i grunnskolen og blant dem som oppgir å ha samisk språkkompetanse i folkeregisteret.

Reindriftstall fra Landbruksdirektoratet viser relativt stabile reintall siden midten av 2010-tallet, da det fant sted en reduksjon med om lag 15 prosent sammenlignet med tidligere år.